

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET
ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

UV ÖST RAPPORT 2009:57
ARKEOLOGISK FÖRUNDRSÖKNING OCH SÄRSKILD UNDERSÖKNING

Scramasax, boplats och gravar i Skälstad

RAÄ 1, 15 och 133, Skälstad 1:2 m fl
Kvillinge socken, Norrköpings kommun
Östergötlands län

Dnr 422-395-2005, 423-2970-2005

Christina Helander
Med bidrag av Karin Sundberg

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET
ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

UV ÖST RAPPORT 2009:57
ARKEOLOGISK FÖRUNDRSÖKNING OCH SÄRSKILD UNDERSÖKNING

Scramasax, boplats och gravar i Skälstad

RAÄ 1, 15 och 133, Skälstad 1:2 m fl
Kvillinge socken, Norrköpings kommun
Östergötlands län

Dnr 422-395-2005, 423-2970-2005

Christina Helander
Med bidrag av Karin Sundberg

Riksantikvarieämbetet
Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV)

UV Öst
Roxengatan 7, 582 73 Linköping
Tel 010-480 81 40
Fax 010-480 81 73

e-post uvost@raa.se
e-post fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

Omslagsbild Scramasaxens handtag. Foto Konserveringsavdelningen, RAÄ, ATm.

Grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Christina Helander

Utskrift UV Öst, Linköping 2009

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

© 2009 Riksantikvarieämbetet

UV Öst Rapport 2009:57

ISSN 1404-0875

Innehåll

- 7 Inledning
- 7 Bakgrund
- 8 Syftet med undersökningarna
- 8 Topografi och fornlämningsområde
- 11 Vilhelmsbergs boplatz och gravfält
- 13 Metod och genomförande
- 14 Undersökningresultaten
- 14 Området kring runstenarna (RAÄ 1)
- 14 Boplatzlämningar (RAÄ 133)
- 15 Hålväg?
- 18 Gravfältet (RAÄ 15)
- 20 Lämningar från historisk tid
- 20 Fyndmaterialet
- 24 Dateringar
- 26 Sammanfattning
- 27 Referenser
- 27 Litteratur
- 27 Otryckta källor
- 27 Kartor
- 27 Muntlig uppgift
- 28 Administrativa uppgifter
- 28 Förundersökning
- 29 Slutundersökning
- 30 Bilaga 1. Profiliritningar
- 32 Bilaga 2. Anläggningslista
- 35 Bilaga 3. Osteologisk analys
- 36 Bilaga 4. ^{14}C -analyser
- 38 Bilaga 5. Fyndlista
- 39 Bilaga 6. Konserveringsrapport

Karta över Östergötland med platsen för undersökningarna markerad.

6 Inledning / Bakgrund

Fig 1. Utdrag ur Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med rött. Skala 1:50 000.

Arkeologisk förundersökning och särskild undersökning Scramasax, boplats och gravar i Skälstad

INLEDNING

Med anledning av att Norrköpings kommun avsåg att detaljplanera för affärstomter inom fastigheten Skälstad 1:2 har Riksantikvarieämbetet, UV Öst, utfört en arkeologisk förundersökning av en 45 000 kvadratmeter stor yta. Senare samma år gjordes en särskild arkeologisk undersökning av en 2000 kvadratmeter stor yta på samma plats. Området utgjorde den yttersta delen av boplatsen RAÄ 133 och gravfältet RAÄ 15, som undersöktes åren 1992 och 1993. Under förundersökningen avgränsades ett mindre område med boplatslämningar och en möjlig grav som var skadad av det sentida åkerbruket. I åkerjorden fanns också brända ben som indikerade sönderplöjda gravar. Under den därpå följande särskilda undersökningen hittades ytterligare tre gravar. En av dem innehöll fragment av en kam och en annan innehöll en vendeltida eneggad huggkniv av typen scramasax – ett mycket ovanligt fynd i Östergötland. Anläggningarna har daterats till folkvandrings- och vendeltid.

BAKGRUND

Riksantikvarieämbetet, UV Öst, har på uppdrag av Länsstyrelsen i Östergötlands län genomfört en arkeologisk förundersökning och en därpå följande särskild arkeologisk undersökning inom fastigheten Skälstad 1:2, Kvillinge socken, Norrköpings stad och kommun, Östergötland. Anledningen var att Norrköpings kommun arbetade med ett program för handel inom fastigheten. Exploateringsområdet låg invid E4:ans östra sida, i norra delen av Norrköping.

Ansvarig för förundersökningen år 2005 var Karin Sundberg och för den särskilda undersökningen senare samma år Christina Helander. I den sistnämnda deltog även Britt Ajneborn. Den osteologiska analysen har utförts av Berit Sigvallius och Agneta Ohlsson, båda UV Mitt Stockholm. Konserveringen av scramasaxen påbörjades av konserveringsavdelningen på RAÄ, ATm, men har avslutats av Acta KonserveringsCentrum AB år 2009.

SYFTET MED UNDERSÖKNINGARNA

Förundersökningen hade tre syften:

- Att avgränsa boplatsoområdet RAÄ 133 och gravfältet RAÄ 15, som delvis undersöktes åren 1992 och 1993. Då konstaterades att boplatsten, som har daterats till äldre järnålder, fortsatte åt öster, in i aktuellt undersökningsområde.
- Att utreda huruvida det fanns äldre lämningar än tidigare förväntat i förhållande till nivån över havet. Enligt tidigare beräkningar stod området, som låg 6 till 7 meter över havet, under vatten under bronsålder. Nya fynd visar dock att låglänta partier varit bebodda långt tidigare än vad man ansett förr.
- Att bestämma begränsning för fornlämningsområdet tillhörande runstenarna, RAÄ 1.

Den särskilda undersökningens syfte var:

- Att dokumentera och undersöka den yta som utgjorde den yttersta delen av boplatsten RAÄ 133 och gravfältet RAÄ 15.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSOMRÅDE

Det aktuella området låg i brukad åkermark mellan E4:an, som ligger väster om ytan, och den gamla "Riksettan", som ligger öster om denna (se fig 2).

Höjden över havet var omkring 6 till 7 meter och från E4:an och österut sluttade området svagt. I den centrala delen av ytan fanns en liten svag förhöjning, den sista utlöparen av den höjd som kallas Ekbacken och där delar av gravfältet RAÄ 15 ännu finns kvar (se fig 3).

Norr om undersökningsområdet, precis där den gamla E4:an korsar Skälstadsbäcken, står idag tre runstenar. Enligt Brate flyttades de tre stenarna från en plats vid "Bärga by" till Herstaberg omkring år 1900. Han hänvisar dock vidare till Säve som skrev att en av runstenarna, Ög 46, stått vid Herstaberg, intill landsvägen och en bäck (Skälstadsbäcken?). Det kan innebära att den stenen ursprungligen ändå funnits på platsen. Möjligen har stenen markerat vadet eller bron över vattendraget, som då varit i bruk åtminstone under 1000-talet.

Ytterligare cirka 500 meter norrut låg ett stort gravfält från yngre bronsålder, RAÄ 6, som undersöktes i samband med motorvägsbygget vid Ringeby, och söder om det finns en skålgropslokal, RAÄ 128 (Kaliff m fl 1995) (se fig 4).

Förundersökningsområdets norra gräns bedömdes vara i höjd med de tre runstenarna, RAÄ 1:1–3, och Skälstadsbäcken. Ytan norr om detta har tidigare varit föremål för en arkeologisk utredning, etapp 1, men inga antikvariska åtgärder föreslogs inom området (Larsson 1998) varför denna del inte har undersökts. Strax nordöst om runstenarna har en arkeologisk förundersökning utförts inför anläggandet av fjärrvärme, men inga arkeologiska lämningar framkom då (Ternström 2001).

Omkring 750 meter nordnordväst om RAÄ 15 ligger Skälstads gamla tomt, som på den geometriska kartan från år 1699 hyste två gårdar, Frälsegården och Skattegården. Gravfältet RAÄ 15 låg på Skattegårdens mark medan boplatsoområdet enligt en karta från år 1766 låg uppdelat på Frälsegården, Lund och Smedstorps ägor. Det saknas

Fig 2. Översikt över undersökningsområdet mellan den nya och den gamla E4:an. FOTO CHRISTINA HELANDER.

Fig 3. Fotot är taget på undersökningsytan och i bakgrunden syns ekbacken med de kvarvarande vikingatida gravarna. FOTO CHRISTINA HELANDER.

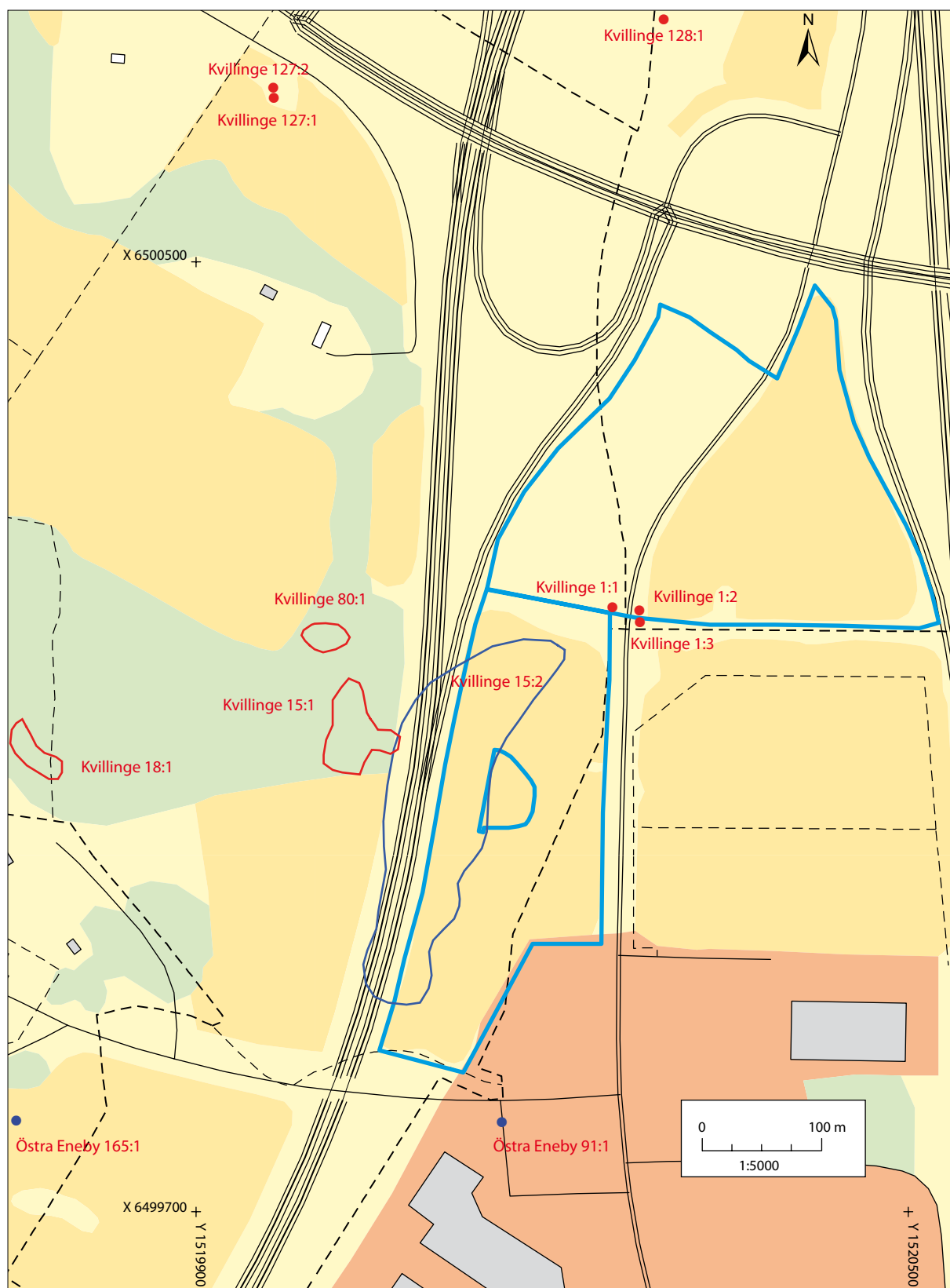

Fig 4. Topografiska kartan med området och de omkringliggande fornlämningarna utmarkerade. Skala 1:5000.

gravfält från yngre järnåldern i direkt anslutning till någon av byarna, något som annars är vanligt (Petersson & Ulfhielm 2000:5f). Namnet Skälstad tillhör den grupp av namnformer med ändelser som -inge, -by och -stad och som var produktiva under järnåldern (Franzén 1982:36).

Undersökningsytans södra gräns utgjordes av befintliga byggnader och en väg. I de norra respektive södra delarna bestod den underliggande marktypen av lera medan den östra delen partvis bestod av gul sand och ljus mjåla. Ett flertal arkeologiska utredningar och undersökningar är utförda i området sedan tidigare, vilka kortfattat har sammanställts i en skrivelse (Nilsson 2004).

Vilhelmsbergs boplats och gravfält

Inför ombyggnaden av E4:an utförde under åren 1992 och 1993 Riksantikvarieämbetet, UV Öst, en större arkeologisk undersökning av delar av ett gravfält, RAÄ 15, från yngre järnåldern och ett boplatsområde från äldre järnåldern, RAÄ 133 (se fig 16).

De undersökta delarna av gravfältet har daterats till vendeltid medan de kvarliggande delarna av gravfältet, som ligger på en höjd kallad Ekbacken väster om E4:an, i huvudsak är vikingatida (Petersson & Ulfhielm 2000). Då den östra delen av gravfältet RAÄ 15 undersöktes påträffades ett sextiotial gravar. De gravar som fanns i undersökningsområdets östra del låg i plöjd åkermark och var mycket skadade, vilket sannolikt förklarar varför gravtäteten inom detta område var mindre än inom de västra, mindre skadade, delarna. I det östra området var de bevarade stensättningarna större i storlek, något som kan tyda på olika anläggningstider för gravarna inom ytan och där dessa anlagts något senare. De gravar som låg i det mer höglänta partiet var däremot välbevarade och bestod av ett trettiotial runda stensättningar, två triangulära stensättningar och en treudd. Gravarna daterades till två vendeltida faser; en tidig och en sen. Under den senare perioden tycks gravfältet ha flyttat från krönet och ner mot den flata marken nedanför (Petersson & Ulfhielm 2000:24f, 36). I åkermarken öster om E4:an iaktogs brända ben vid undersökningstillfället, vilket gav en indikation på att gravfältets utbredning sträckt sig längre öster ut, in i det nu aktuella området.

Boplatsen, som undersöktes åren 1992 och 1993, låg 6–7 meter över havet. Den sträckte sig vidare österut, utanför den dåvarande exploateringsgränsen och in på det nu aktuella området. Enligt tidigare beräkningar har det låglänta området stått under vatten under bronsåldern, vilket har givit en bakre gräns för dateringen av lämningarna (Petersson & Ulfhielm 2000:10, 33). Boplatsdelens lämningar var mycket sönderplöjda och detta försvårade tolkningen. Två hus samt tre ytterligare husområden påträffades men husen har inte daterats närmare än till äldre järnåldern. Till boplatsens tid hör en halv väg som verkar ha bundit ihop gårdarna i trakten. Vägen sträcker sig mot Ringeby i norr och mot Östra Eneby i söder och kan ha sitt ursprung i förromersk järnålder (Petersson & Ulfhielm 2000:33).

12 Metod och genomförande

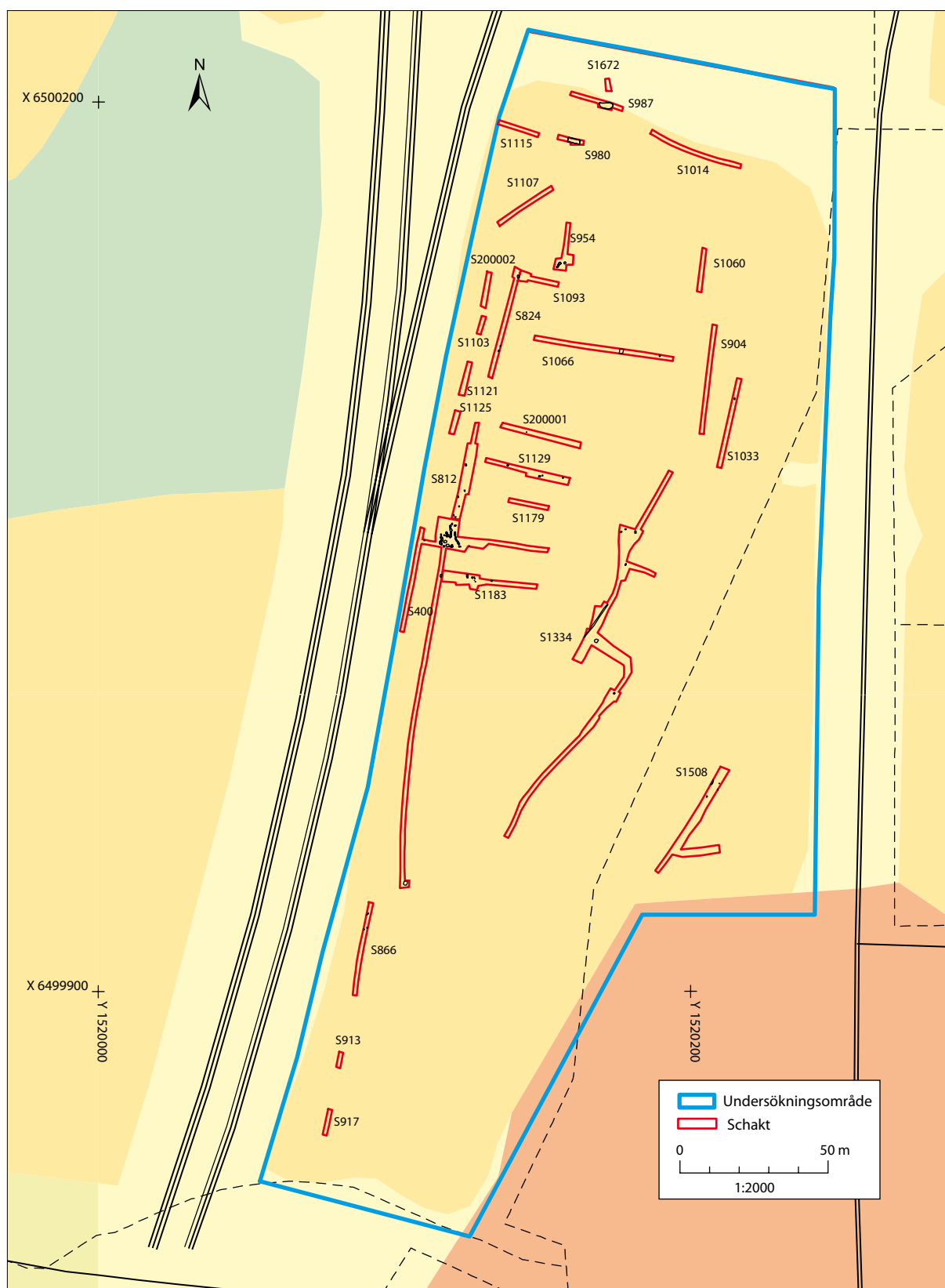

Fig 5. Förundersökningsområdet med schakten. Skala 1:2000.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Förundersökningen år 2005 genomfördes inom ett 45 000 kvadratmeter stort område som länge varit åkermark. Det togs upp 28 schakt av varierande längd och bredd inom hela ytan och med en total yta på 1840 kvadratmeter (se fig 5).

Undersökningen inleddes med fotodokumentation av området. Därefter grävdes sökschakt och större ytor öppnades på utvalda platser där matjorden avlägsnades med hjälp av grävmaskin ned till orörd nivå. Därefter användes handredskap för framrensning av de påträffade anläggningarna. Den västra delen av förundersökningsområdet, där de flesta anläggningarna påträffades, undantogs exploatering helt och ligger kvar i form av ett grönområde. De påträffade anläggningarna mättes in med hjälp av totalstation. Ett urval av anläggningarna fotograferades, undersöktes och borttogs. Sektionsritningar i skala 1:20 upprättades (bilaga 1).

Under den särskilda undersökningen avtäcktes en 2000 kvadratmeter stor yta i den centrala delen av det tidigare förundersökningsområdet med hjälp av grävmaskin. Även denna gång fotodokumenterades ytan och de påträffade anläggningarna mättes in med totalstation innan de dokumenterades i profil i skala 1:20 och undersöktes för hand (bilaga 1). Sammanlagt fanns 110 anläggningar inom undersökningsområdet.

Resultaten från de båda undersökningarna har bearbetats i Riksantikvarieämbetets dokumentationssystem Intrasis, Intrasis Analysis och i ArcMap 3.0. Tre ^{14}C -prover från vardera undersökningen har analyserats vid Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet. Resultaten från de båda undersökningarna presenteras fortsättningsvis tillsammans.

Fig 6. Exempel på hur sönderplöjt området var. Här syns grav A1467 som motsvarar A879 på den särskilda undersökningen. Det bevarade djupet var endast omkring 6 centimeter. FOTO CHRISTINA HELANDER.

UNDERSÖKNINGSRESULTATEN

I samband med förundersökningen vid Skälstad 1:2 invid RAÄ 15 och 133, påträffades sönderplöjda anläggningar (bilaga 2) såsom härdar, stolphål och en mycket skadad grav, A1467 (se fig 6).

Enstaka anläggningar påträffades spridda över hela den undersökta ytan, men med en tydlig koncentration till den västra delen av området. Det påträffades inga anläggningar inom ytan som visade på äldre aktiviteter än de från järnåldern. Den särskilda undersökningen omfattade en mindre yta av förundersökningsområdets centrala del. Denna innehöll fyra brandgravar, en grop, nio pinnhål, en stenpackning, 14 stolphål och åtta härdar (bilaga 2).

Området kring runstenarna (RAÄ 1)

I den nordöstra delen, intill runstenarna, var området mycket förstört av framför allt kablar och vattenrör. Ett flertal schakt togs upp i anslutning till Skälstadsbäcken, men inga indikationer på ett vad eller en övergång över bäcken fanns.

Boplatslämningar (RAÄ 133)

Boplatslämningar hittades främst inom en cirka 50x70 meter stor yta i områdets västra del på en svag sandig förhöjning invid E4:an. Ett område cirka 10 meter från nuvarande E4:ans väggkant var förstört och eventuella fornlämningar bortgrävda, troligtvis i samband med vägbygget. Den stora mängd oregelbundet placerade stolphål som undersöktes inom boplatsytan åren 1992 och 1993 visade att det funnits flera husgenerationer. Husen hade legat i nordväst-sydöstlig riktning och utgjorts av stolpar och rännen, varav många stolpar stod i väggrännorna. En anläggning som eventuellt tillhört det identifie-

rade huset vid Vilhelmsberg har daterats till 340–430 efter Kristus. Denna relativt sena datering var svårtolkad eftersom det bara tre meter norr om anläggningen fanns en grav som daterats till vendeltid. Ett så kort avstånd mellan grav och hus måste tyda på att huset var försvunnet när graven byggdes och det är mest sannolikt att anläggningen hörde samman med gravfältet, även om det inte är helt uteslutet att den tillhörde huset och visar dess slutfas. Övergångsfasen mellan boplatser och gravfält antas ske någon gång vid vendeltidens början, en period då många boplatser i Östergötland antingen övergavs eller nyetablerades (Hedvall 1995:34; Petersson & Ulfhielm 2000:30f).

Stolphål, rännor, gropar och lager

Även stolphålen och en del av rännorna från undersökningarna år 2005 tolkades som tillhörande ett eller flera husområden (se fig 7 och 8).

I de norra respektive södra delarna påträffades enstaka anläggningar som glest liggande härdar och ensamliggande stolphål. En faktor som försvårade all tolkning av anläggningarna var att området var svårt skadat av plöjning. Inom undersökningsområdet framträdde flera tomma ytor där det inte påträffades några anläggningar.

Stolphålet A2012 har daterats till perioden 380–560 efter Kristus (Ua-28001), vilket gör att dateringen ligger relativt nära den svårtolkade dateringen från undersökningen åren 1992–1993 (Petersson & Ulfhielm 2000:31). Av de nio rännorna som hittades tolkades fem som möjliga boplatzlämningar även om tolkningen inte är helt säker. Anläggningarna var mycket fragmentariska och det fanns heller inga stolphål i någon av rännorna. Eftersom den här delen av området kunde undantas exploatering kom rännorna inte heller att undersökas i profil, varför deras djup är okänt och tolkningen förblir oklar. De 25 stolphålen varierade i storlek men var vanligen 0,4 meter i diameter med ett djup på 0,05–0,15 meter. De låg oregelbundet spridda och det gick inte att finna någon tydlig struktur, något som också gällde de fem stolphål som fanns inom ytans västra del. Det fanns även fyra gropar, men frånvaron av fyndmaterial gjorde också dem svårtolkade. Slutsatsen blir ändå att anläggningarna till stor del utgjorde spår efter husområden som hörde samman med det tidigare undersökta området och som var något äldre än gravfältet.

En möjlighet är också att vissa stolphål skulle kunna ha tillhört byggnader som fyllt en funktion på gravfältet. Den begränsade ytan, den sönderplöjda marken och mängden stolphål från boplatserna gör det dock svårt att skilja dem från varandra. Av de fyra daterade härdarna kan ingen tidsmässigt knytas till boplatserna, utan de har alla dateringar från mitten av 400-talet till början och mitten av 600-talet, en period som i huvudsak hör gravfältet till.

A1170 tolkades som en liten lagerrest men frånvaron av fynd försvårade tolkningen.

Hålväg?

Det fanns spår efter en hålväg (A1085) som gick i nord-sydlig riktning. Det är inte troligt att det är samma hålväg som påträffades vid undersökningen åren 1992–1993 eftersom den kunde följas ända till Skälstadsbäcken. Detta skulle däremot kunna vara ytterligare en hålväg, även den med en nordsydlig riktning. Lagret A1668 bestod av brun humös sand som låg i en svacka som tolkades som resterna efter själva hålvägen. De ovanliggande massorna utgjordes av modernt avfall.

16 Undersökningsresultaten

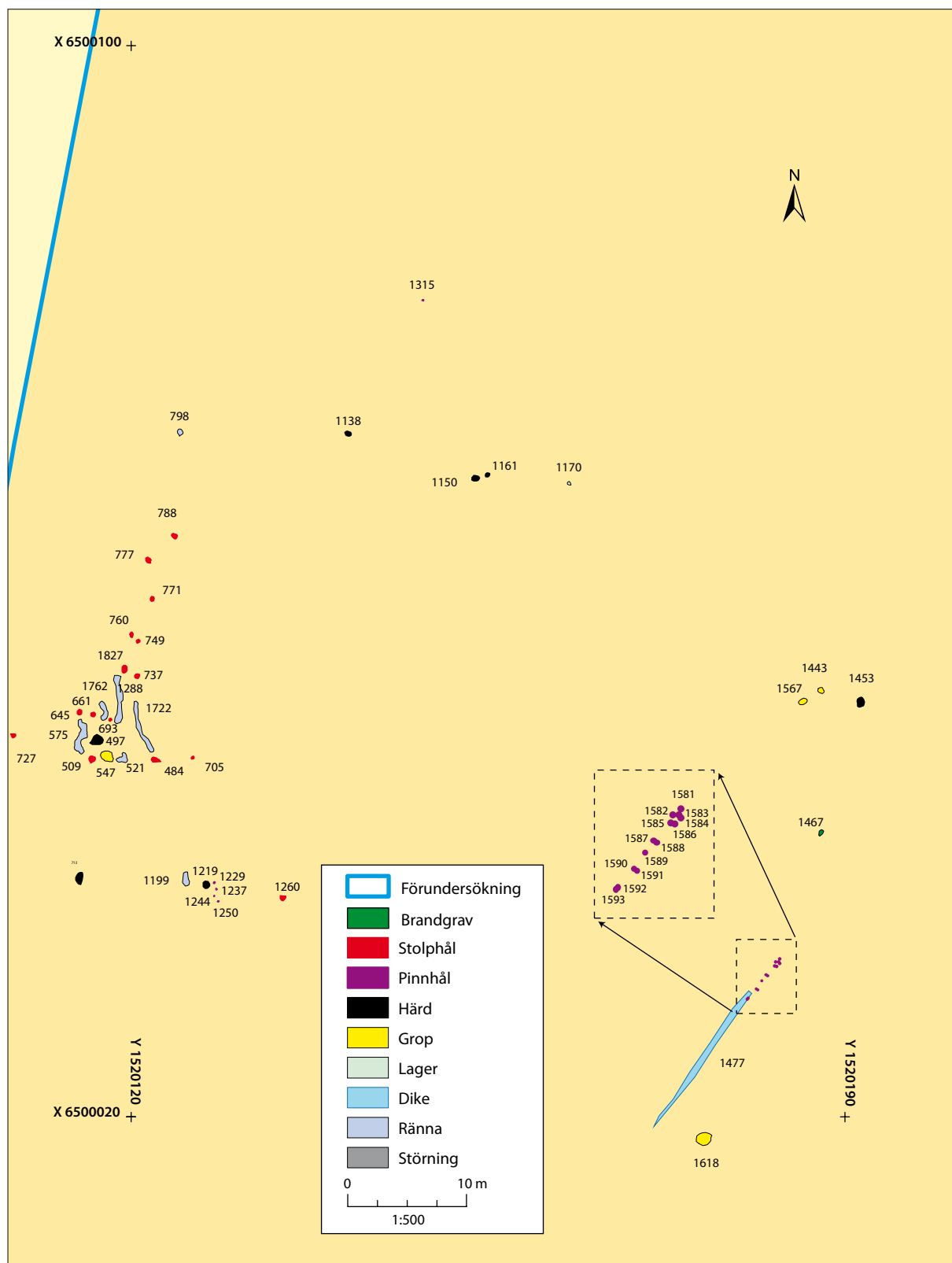

Fig 7. Plan över anläggningarna från förundersökningen. I den västra delen fanns anläggningar som kunde tolkas som rester efter hus. Skala 1:500.

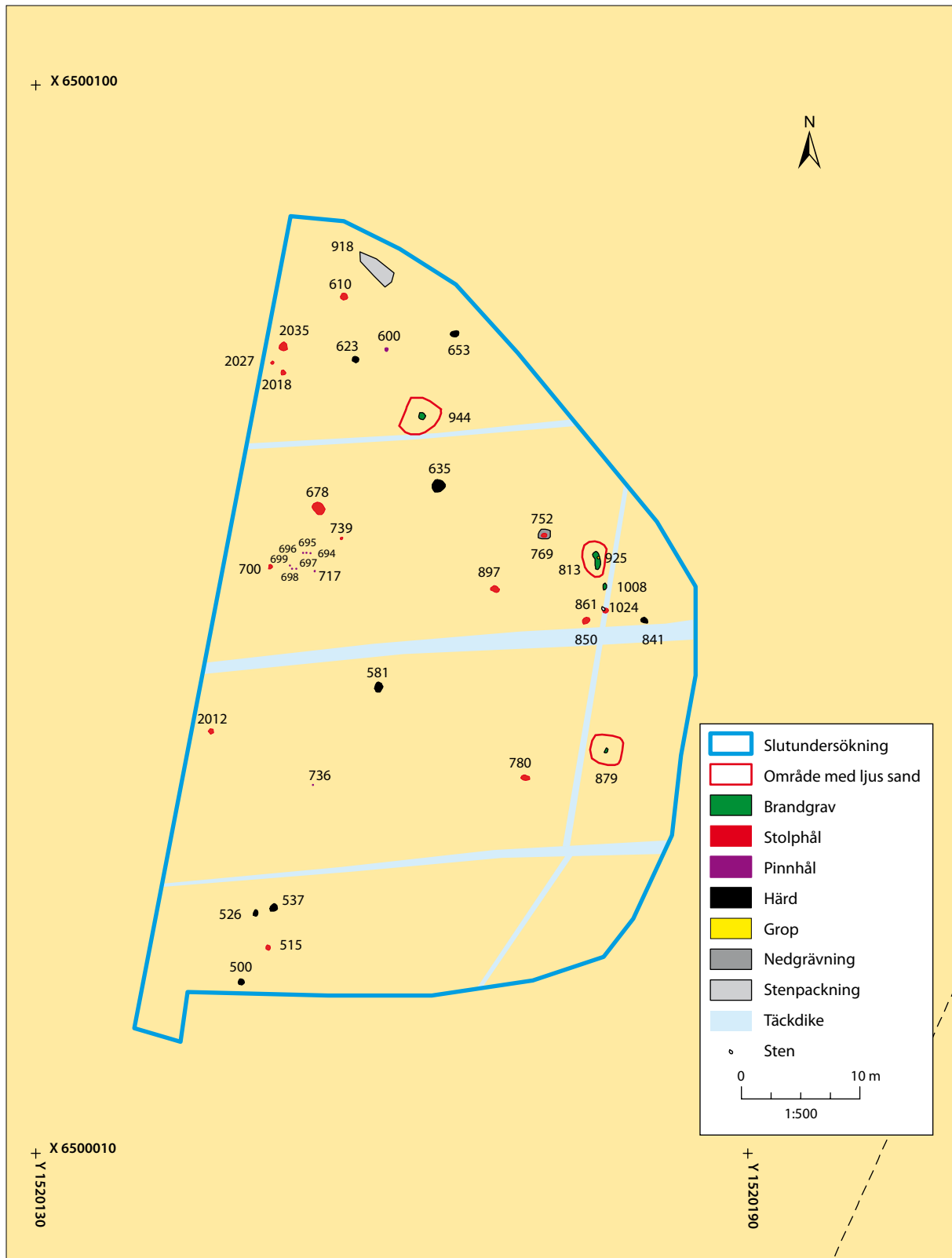

Fig 8. Plan över anläggningarna från den särskilda undersökningen. Även här fanns spridda stolphål och härdar som skulle kunna tyda på spår av ett husområde. Det var dock mindre tydligt än området från förundersökningen. Skala 1:500.

Gravfältet (RAÄ 15)

De fyra brandgravarna utgjordes av tre brandlager: A813, A879 och A1008 samt en bengrop, A944. De var alla skadade av den sentida odlingsverksamheten och den enda anläggningen som kunde uppvisa något djup var bengropen. Vid de ytor där det hittades brända ben i matjorden togs schakt upp i anslutning till dessa, men det gick inte att belägga ytterligare gravrester. Av de nio rännorna som hittades tolkades fyra: A575, A1288, A1722 och A1762 som delar av sönderplöjda gravar snarare än som boplatslämningar. Det berodde dels på formen, som mycket liknade rännorna som undersöktes åren 1992 och 1993, och dels på svårigheten att finna något tydligt mönster i relation till stolphålen inom boplatstyten.

Brandgravar

Under den aktuella undersökningen syntes resterna av brandlagren som mörkfärgningar i den vitgula, mycket fina sanden och i dessa låg det ett fåtal, fragmentariska brända ben. Runt tre av gravarnas mörkfärgningar; de kring A813, A879 och A944, fanns en kringliggande yta som utgjordes av samma sand, men den hade en mer vit än vitgul nyans. Vitfärgningen var i tre av fallen rektangulär till formen och cirka 2x3 meter stor. Dessa tolkades först som möjliga skelettgravar men inga skelettrester eller tydliga nedgrävningskanter påträffades. Fyllningen bestod endast av samma sand som i det övriga området. Anne-Sofie Gräslund har i olika bränningsexperiment observerat att vid de bålplatser där elden placerats direkt på marken får sanden en vit till rödbrun färg i båletts kanter. Om elden hade legat på grästorven bildades däremot ett finkornigt, gråaktigt lager ovanpå den vanliga gula sanden (Gräslund 1978:376ff). De brandlager som undersöktes åren 1992–1993 var omkring 2x3 meter stora och låg i nord-sydlig riktning. Detta har tolkats som att gravbålet stått på respektive gravplats. Däremot saknades det grå skiktet som Gräslund beskriver, men det kan bero på att markunder-

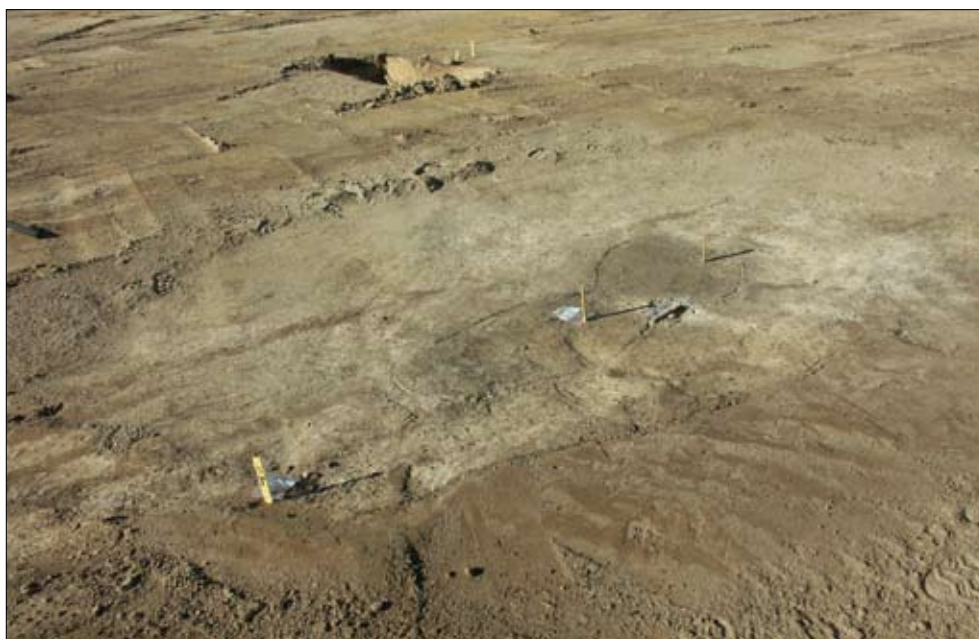

Fig 9. Grav A813 där scramasaxen påträffades. Graven var den enda från undersökningarna år 2005 som hade en mer påtaglig nord-sydlig riktning. FOTO CHRISTINA HELANDER.

laget i det här fallet bestod av lera (Petersson & Ulfhielm 2000:28). Med utgångspunkt från tidigare tolkningar är det ett rimligt antagande att sandens vita nyans även här har uppkommit på grund av att marken hettats upp. Förslagsvis är det värmen från bålet som gått ner i marken och påverkat kvartspartiklarna i sanden så den blivit vitare än omgivande mark. Några spår av kol, sot eller eldpåverkad sten som kunde stödja teorin ytterligare påträffades däremot inte. Det gick inte att se någon tydlig orientering på de ljusa ytorna mer än i A813 som, liksom gravarna från den förra undersökningen, låg i nord-sydlig riktning (se fig 9).

Två av brandgravarna, A879 och A1008, hade en mycket liten benmängd och saknade gravgåvor. I bengropen A944 fanns det däremot, förutom de brända benen från en vuxen individ (bilaga 3), också ett fragment av en kam (F1). De brända benen från graven har ¹⁴C-daterats till 420–620 efter Kristus (Ua-27701), det vill säga folkvandringens- och vendeltid. Av graven A813 återstod endast botten av ett brandlager och ett fåtal brända ben. Då så lite av anläggningen återstod är det möjligt att det kan ha funnits kol och sot som plöjts bort. Precis under matjorden och liggande direkt på ytan av graven A813 påträffades under schaktning vad som först tolkades som en rostig kniv. Då gravens undersöktes anades i östra delen en liten rund grop, A925 (0,02x0,02 meter stor), i vilken en klump av järn med inslag av ärgat brons stack upp. Det visade sig att man hade stuckit ner en scramasax (F3) i gropen. Den var vertikalt placerad med spetsen uppåt och handtaget nedåt. I sin huvudsakliga längd befann sig scramasaxen under gravens och i den leriga undergrunden (se fig 10).

Det som först tolkades som en kniv visade sig vara scramasaxens spets, vilken i sin uppstickande position brutits av vid odlingen. De brända benen från graven A813 var mycket få och fragmentariska men det var möjligt att se att de kom från ett större djur samt kanske också från en människa (muntlig uppgift Agneta Ohlsson).

Fig 10. Grav A813 i profil där man kan ana den rostiga ytan i profilväggen. Ovan ser man det mörkare lagret där de fåtaliga brända benen och vapnets spets påträffades. FOTO CHRISTINA HELANDER.

Härdar

Inom ytan påträffades åtta härdar, varav sex: A500, A526, A537, A581, A635 och A653, låg i ett nästan nordnordöstligt-sydsydvästligt stråk i området väster om gravarna. Härdarna skulle kunna tolkas som en avgränsning för gravfältet i väster, men eftersom det i så fall skulle dela ytan med de nyupptäckta gravarna från RAÄ 15 är det inte en rimlig tolkning. Det är istället mer sannolikt att de hör samman med riter eller andra aktiviteter som försiggått i relation till gravfältet och begravingarna. Härdar från framför allt äldre järnålder som framkommer i anslutning till gravar tolkas vanligtvis som ett uttryck för kulten på gravfältet, eller som att de haft någon funktion i en del av begravningsritualen (Petersson & Ulfhielm 2000:30). Därtill fanns två ensamliggande härdar. Härden A497 låg inom ytan med boplatzlämningar och A1495 låg relativt långt ner i områdets södra del. Härdarna var nedgrävda och det bevarade djupet varierade mellan omkring 0,08–0,2 meter. Även deras storlek och form varierade något.

Lämningar från historisk tid

De sentida lämningarna bestod av pinnhål som utgjorde resterna efter en hankgärdesgård och även andra pinnhål. De förra följer en gräns som markerats på den geometriska kartan av Johan de Rogier från år 1650, de visar Skälstads inägomark (se fig 11). Med samma riktning som gårdesgården fanns också ett dike (A1477), som sannolikt även det har haft med gränsmarkeringen att göra. Avgränsningens datering är oklar men det är inte otänkbart att den har tillkommit redan under medeltid för att sedan bestå långt fram i tiden. Gränsen finns fortfarande markerad på laga skifteskartan från 1847 och 1848 (se fig 12).

I den östra delen på en svag förhöjning i åkermarken fanns ytligt ett parti med stenar och ett större område kring detta schaktades fram. Stensamlingen, som var omkring fyra meter i diameter, gav ett sentida intryck och grävdes ut med hjälp av maskin. Varvat med 0,2–0,4 meter stora stenar påträffades lager med sand och mörkt förmulnat trä. I botten fanns det vatten och det tolkades därför som ett igenfyllt surhål. På laga skifteskartan kan man se att området tidigare varit sankt. I stora delar av schaktet O1508 påträffades detta varviga lager, A1595, med förmulnat trä och ljus sand samt järnutfällningar. Lagrets utbredning var cirka 20 meter i nord-sydlig riktning och 12 meter i öst-västlig riktning. Tolkning är oklar men lagret ger ett sentida intryck och kan härröra från massor påförda under modern tid.

A918 utgjordes av en löst sammanfogad mindre stensamling som inte innehöll några fynd. På laga skifteskartan finns ett mindre område markerat på samma plats som stenarna låg. Det skulle kunna röra sig om ett område som av någon anledning varit obrukbart och invid detta har man slängt upp lite sten, dock inte så mycket att det rör sig om ett riktigt röjningsröse. I den östliga delen fanns fyra stora och djupa stolphål som troligtvis tillhört den gamla ledningsgatan.

Fyndmaterialet

Trots att fyndmaterialet från de arkeologiska undersökningarna åren 1992 och 1993 var omfattande, insamlades endast ett fåtal fynd från de båda undersökningarna år 2005 (bilaga 5). Fynden bestod av ett keramikfragment, brända ben och en malstenlöpare som påträffades som lösfynd i åkerjorden. Bristen på fynd kan förklaras med att marken har plöjts under lång tid.

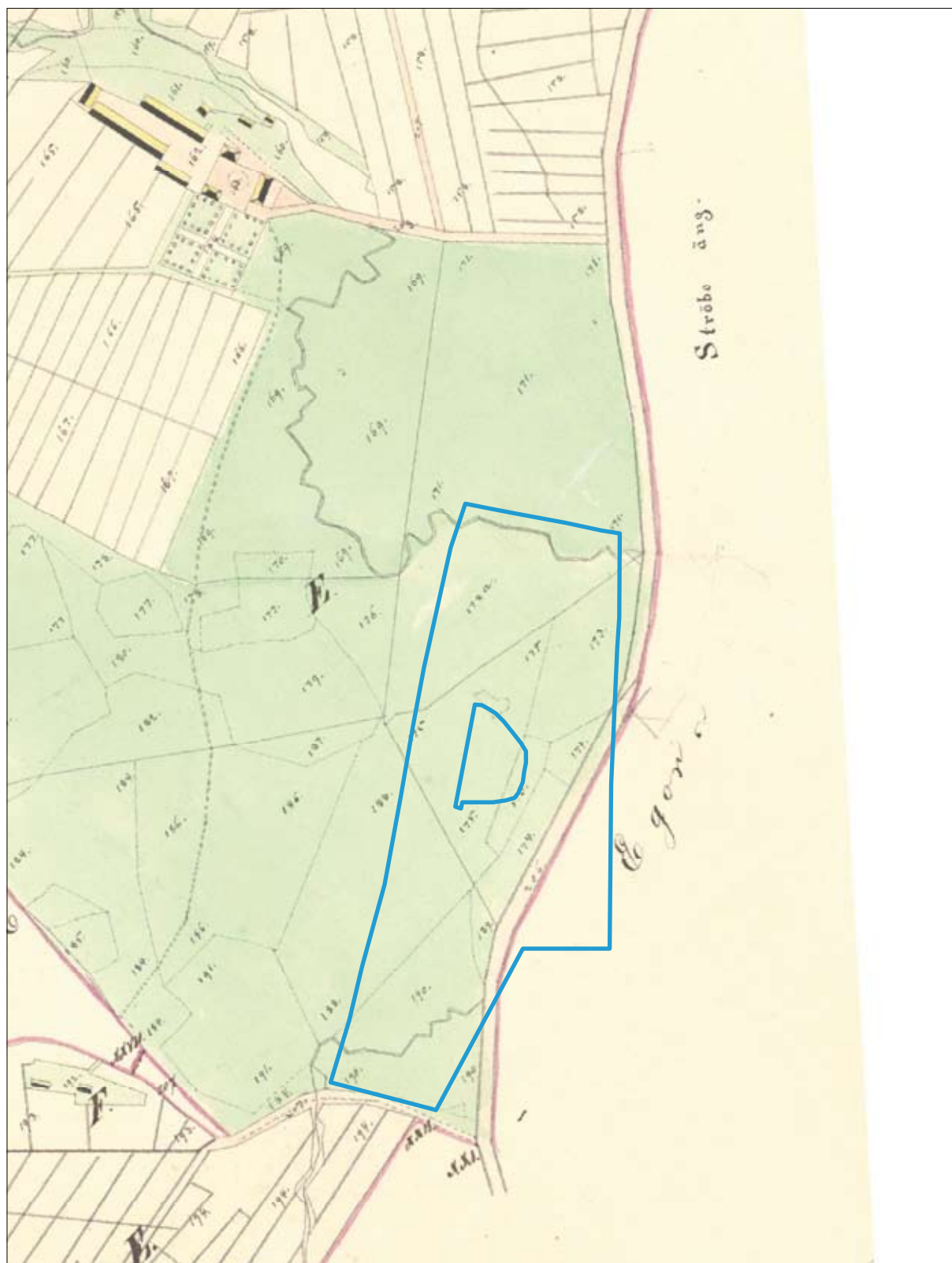

Fig 12. Laga skifteskartan från år 1847 med de båda undersökningsområdena inlagda. Även här kan man se gränsen som går genom den särskilda undersökningens sydöstra del. DIGITAL BEARBETNING AV LARS LUNDQVIST.

Kam och scramasax

I bengropen A944 påträffades två brända fragment av en kam (F1) i ben eller horn. Kammen hade haft en markant böjd skena och hade sammanfogats med bronsnitar, av vilka endast en grönfärgning nu återstod.

Det mest påfallande fyndet utgjordes av en eneggad huggkniv av typen scramasax (F3) som framkom under brandlagret A813 (se framsidan). Den tillhör gruppen SAX 2, som typologiskt kan dateras till tiden 610/20–680 efter Kristus, det vill säga vendeltid (Rundkvist, M. e-post; Jørgensen & Nørgård Jørgensen 1997:72). Därmed bör också brandlagret placeras i denna tidsperiod, vilket kan innebära att den är något lite yngre än bengropen (A944). Vapnet var obränt och det nötta handtaget visade att det var ett använt föremål. Trots att träet var mycket nedbrutet gick det att avgöra att det var gjort av lönn (muntlig uppgift Ulf Strucke). På svärdet fanns också beslag av kopparlegering försedda med ett tunt lager tenn och silver (bilaga 6). Vad namnet scramasax betyder är inte helt klart men det nämns exempelvis som en vapenbenämning, *scram* (a), i *Lex Visigotorum* tillsammans med andra vapentyper. Det skulle kunna betyda ”en sårgörare”, ”givande av sår” – en sax som gör sår (Seitz 1963:26f och där anf litt).

Från Bornholm finns ett flertal fynd av denna vapentyp, bara på gravfältet i Bækkegård förekom den i 32 gravar (Jørgensen 1990:46). På Gotland har man hittat 22 stycken och i Norge nio. I Sverige finns de även i Valsgårde 5 (typ I och II), Valsgårde 6 (Typ I och II), Valsgårde 7 (Typ II) och Valsgårde 8 samt i Ulltunagraven. Typen SAX 2 förekommer inte på kontinenten utan där fanns det istället en annan typ av sax, *Breitsax*, vilken var kortare och vidare och ofta hade tvåhandsfattning. Scramasaxen, som påträffas i mansgravar, förekommer ofta i kombination med andra vapen och ibland även i gravar där den döde fått med sig häst. Även vid undersökningarna åren 1992 och 1993 hittades vapenfynd och undersöktes kontexter som var anmärkningsvärda. Exempelvis undersöktes ett brandlager där det fanns ett handtag av brons, möjligen till en sköld, samt en enkelkam av horn. I en större gles stensättning med mittblock och kanträna låg ett tunt brandlager och en brandgrop. De brända benen var få och låg i den jordblandade fyllningen. I en av stensättningarna (S20012) fanns en pilspets av järn och en kniv där kniven satt nedstucken med spetsen nedåt i jorden (Petersson & Ulfhielm 2000:46ff).

Vapnets placering

Scramasaxen var placerad i den leriga undergrunden, i huvudsak under själva graven. Det hade ställts ner i ett litet hål med spetsen upp och handtaget ner och därmed haft spetsen riktad uppåt, mot graven och/eller den gravlagde.

I folktro under historisk tid har både järnet och spetsen varit mytomspunna och omgärdade av mystik. Exempelvis kan man hindra de dödas andar från att gå igen om man vänder ett vasst stålföremål utåt (Hagberg 1929:12). Allt spetsigt eller vasst, som man har kunnat skära sig eller sticka sig på, har använts som skydd mot ont inflytande (Hagberg 1929:36). Det finns ett flertal gravar i Norden med svärd, knivar och yxor nedstuckna i gravar, exempelvis Gullhögen i Uppland och i gravar på Birka.

Andreas Nordberg har studerat 24 stycken sådana gravar med sin huvudsakliga datering i vikingatid. En grav på Birka, A1035, har ett eneggat svärd nedstucket i ett brandlager. De flesta gravarna utgjordes av högar med brandlager, även om någon stensättning samt några båtgravar med skelett förekom (Nordberg 2002:18). Det finns

också exempel på att de gravlagda, som fått svärd eller yxor nedstuckna i graven, varit stympade. I en skelettgrav på gravfältet södra Bikjholberget i Vestfold i Norge, daterad till 800–900-tal, låg en man som hade fått benen avhuggna. På samma gravfält fanns en båtgrav med tre individer varav en man som hade fått huvudet avhugget. I båda fallen stod en yxa vertikalt nedslagen i marken. En tolkning som har givits är att stymningen, tillsammans med eggjärnet, ska hindra de döda från att gå igen (Nordberg 2002:17). Nordbergs tolkning av fenomenet med vertikalt nedstuckna vapen i gravar är att det är spåren av en initiationsrit i samband med begravningen. Syftet är att den gravlagde skulle få en ärorik tillvaro hos Oden efter döden, trots att han inte dött en ärofull död på slagfältet. Genom att sticka ner vapnen i graven vigdes de till Oden (Nordberg 2002:23).

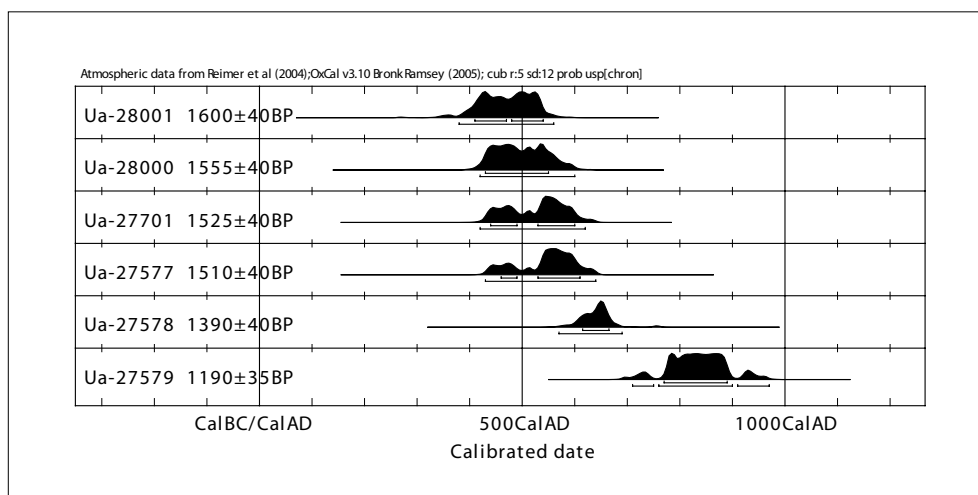
En annan tolkning av ett vertikalt stående vapen i en grav finns i Säby, i Norrsunda socken i Uppland. Där rör det sig om ett harg som, efter lång användningstid hade gått ur bruk. Ovanpå harget låg en vikingatida grav som i sin tur var genomstucken av ett svärd. I det här fallet tolkas den handlingen som en avslutande markering som gjorts i ett samhälle som genomgått stora förändringar (Andersson & Hällans 1997:596).

Företeelsen med vertikalt placerade svärd, spjut eller stridsyxor verkar förekomma i vissa brandgravar med datering i vikingatid och, utifrån analyserat material, i trakterna kring Mälardalen och Åland (Nordberg 2002:16). Scramasaxen i brandgraven på Vilhelmsbergsgravfältet uppvisar därmed en betydligt äldre datering och dessutom en märklig placering. Att man genom att sticka ner exempelvis ett svärd i en grav på så vis markerar att bruket av en plats upphör, eller att man binder en person till sin grav tycker jag är rimliga tolkningar. Även Nordbergs teorier om vissa individers övergång till den andra sidan, utifrån det material han studerat, är mycket intressanta. När det gäller fyndet på Vilhelmsbergsgravfältet är jag mer osäker på hur det skall tolkas. Det har deponerats i en tid när gravfältet ännu är i bruk och det har placerats med spetsen uppåt, vilket – inte nödvändigtvis måste, men – borde vara åt fel håll om personen skall bindas till graven.

DATERINGAR

Av härdarna har A653 ¹⁴C-daterats till 420–600 efter Kristus (Ua-28000), vilket är nästan exakt samma datering som bengropen ett par meter söder om den. Härden A497, som fanns inom ytan med boplatzlämningar, låg cirka 45 meter från de fyra nyfunna gravarna och har ¹⁴C-daterats till 430–640 efter Kristus (Ua-27577). Det innebär att den borde vara lite för ung för att kunna knytas till boplatzen från äldre järnålder. Troligare är att även denna hör samman med gravfältet och har fyllt någon funktion i samband med aktiviteter där. Även från undersökningen åren 1992 och 1993 finns exempel på anläggningar som har daterats precis i skarven mellan boplatzfasen och gravfältsfasen. Dateringarna från härdarna A497 och A653 samt graven A944 tar vid i tid där dateringen från den svårtolkade anläggningen från den tidigare undersökningen upphör, det vill säga omkring 430 efter Kristus (se ovan). A1453, som låg strax söder om graven A813, har daterats till 560–720 efter Kristus (Ua-27578), vilket är en något vidare datering men ändå inom ramen för de andra dateringarnas tidsspann. Öster om gravarna påträffades endast en härd, A841. Tidsmässigt är de daterade härdarna mer samhöriga med gravfältet än med boplatzen (se fig 13 och 14).

Fig 13. Sammanställning över ¹⁴C-dateringarna (se även bilaga 4).

Anr	A-typ	Lab-nr	1 σ	2 σ	Ålder BP
A497	Härd	Ua-27577	440–620 e Kr	430–640 e Kr	1510±40 BP
A1453	Härd	Ua-27578	615–680 e Kr	560–770 e Kr	1390±40 BP
A1495	Härd	Ua-27579	780–890 e Kr	720–970 e Kr	1190±35 BP
A653	Härd	Ua-28000	430–550 e Kr	420–600 e Kr	1555±40 BP
A944	Brandgrav	Ua-27701	430–610 e Kr	430–620 e Kr	1525±40 BP
A2012	Stolphål	Ua-28001	420–540 e Kr	340–570 e Kr	1600±40 BP

Fig 14. Sammanställning av ¹⁴C-analyser och daterade anläggningar (se även bilaga 4).

Den yngsta dateringen från undersökningen är vikingatida och kommer från härderna A1495, som låg relativt långt ner i områdets södra del (se fig 15). Den har daterats till 770–900 efter Kristus (Ua-27579). Det sannolika är att den här delen av Vilhelmsbergs gravfält har använts från tidig venedeltid och kanske fram i tidig vikingatid när det flyttar upp till Ekbacken. Det finns ingen medeltida kyrka i omedelbar närhet men möjligen kan det vara vid kyrkan i Östra Eneby man sedan begravs. Östra Eneby var en plats som, om man tolkar den västra hälvägens dragning på det sätt som är gjort, sammanlänkats med Vilhelmsberg sedan äldre järnålder.

Fig 15. Exempel på en av härdarna, A1495.

FOTO CHRISTINA HELANDER.

SAMMANFATTNING

Under år 2005 utfördes en arkeologisk förundersökning och en därpå följande särskild undersökning inom fornlämningarna RAÄ 1, 15 och 133 i Skälstad 1:2, Kvillinge socken i Norrköping. I undersökningsområdets nordöstra del står tre runstenar på platsen där den gamla E4:an korsar Skälstadsbäcken och av dessa står möjligen en, Ög 46, på ursprunglig plats. Vid undersökningen påträffades inga anläggningar eller fynd i runstenarnas närhet eftersom marken var mycket omrörd av kablar och diken.

Delar av fornlämningarna RAÄ 15 och 133 undersöktes redan åren 1992 och 1993 och kunde visa att boplatsten, RAÄ 133, och gravfältet, RAÄ 15, vid Vilhelmsberg här rör från två olika perioder: dels äldre järnålder och dels vendeltid, och att gravfältet hade två tydliga tyngdpunkter, en i äldre och en i yngre vendeltid. Från den undersökningen fanns exempel på boplatsslämningar som kunnat dateras till perioden precis i skarven mellan boplatstfas och gravfältstfas, en övergång som antas ske vid vendeltidens början. Det troliga är att marken där boplatsten låg mycket snart efter boplatstens upphörande istället övergick till att bli ett gravfält. De delar av undersökningsområdet som sannolikt hade kunnat knytas till boplatsten kom redan under förundersökningen att undantas exploatering, varför de inte har undersökts närmare. Vid undersökningen år 2005 framkom fyra gravar som visade att gravfältet under vendeltid gick nästan ända ner till den gamla E4:an. Samma undersökning kunde också visa att även de mycket tidiga vendeltida gravarna låg långt österut och att en dessutom skulle kunna vara så gammal som sen folkvandringstid. Den yngsta dateringen inom gravfältet var vikingatida och ingår troligtvis i gravfältets sista fas; den som innefattar högarna på Ekbacken. Det har inte gått att påvisa några aktiviteter som skulle vara äldre än tiden för boplatsten, det vill säga äldre järnålder.

Trots att det framkom ett stort fyndmaterial vid undersökningarna åren 1992 och 1993 påträffades bara ett fåtal fynd år 2005, något som kan förklaras av att marken hade brukats hårt under ytterligare tolv år. I ett av brandlagren framkom dock en scramasax, som tack vare sin placering i den leriga undergrunden var relativt välbevarad. Svärdets datering stämde väl överens med de från brandgravarna och det visar dessutom att bygden, åtminstone under vendeltid, bör ha haft vissa personer med speciella attribut. Fyndets udda placering – upp och ner samt under själva brandlagret – antyder också att begravningsritualen varit komplicerad och säkert ytterst symbolbärande. En annan iakttagelse är att det kan förekomma välbevarade fynd under de sönderplöjda anläggningarna och djupt nere i leran.

Linköping i december 2009

Christina Helander

REFERENSER

Litteratur

- Andersson, C. & Hållans, A-M. 1997. No trespassing. Physical and mental boundaries in agrarian settlements. H. Andersson, P. Carelli & L. Ersgård (red). *Visions of the past: trends and traditions in Swedish medieval archaeology*. RAÄ, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 24. Stockholm.
- Franzén, G. 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Stockholm.
- Gräslund, A-S. 1978. Bränning på platsen eller särskild bålplats? Några notiser om ett bränningsförsök. *TOR* vol XVII 1975–1977. Uppsala.
- Hagberg, L. 1929. Vasst emot. *Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift*. Stockholm.
- Hedvall, R. 1995. Agrarbebyggelsen i Östergötland under järnålder och medeltid. *Medeltida agrarbebyggelse och exploateringsarkeologi – kunskapspotential och problemformulering*. Artiklar från seminariet på Lövsta bruk November 1993. RAÄ UV Stockholm 1995:20.
- Jørgensen, L. & Nørgård Jørgensen, A. 1997. ”The late gemanic iron-age cemetery”. *Nørre Sandegård Vest. A cemetery from the 6th–8th centuries on Bornholm*. København.
- Jørgensen, L. 1990. *Bækkegård and Glasergård. Two cemeteries from the Late Iron Age on Bornholm*. Arkeologiske studier Volume VIII. Köpenhamn.
- Kaliff, A. 1995. *Ringeby. En kult- och gravplats från yngre bronsåldern. Arkeologisk undersökning. RAÄ 6, Kville socken, Norrköpings kommun, Östergötland*. RAÄ. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Linköping 1995:51.
- Larsson, L.Z. 1998. *Dagvattenanläggningar norr om Norrköping. Arkeologisk utredning, etapp 1. Kville socken, Norrköpings kommun, Östergötland*. RAÄ. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Linköping 1998:39.
- Nordberg, A. 2002. Vertikalt placerade vapen i vikingatida gravar. *Fornvännen*. 2002:1. Stockholm.
- Petersson, M. & Ulfhielm, A. 2000. *Vilhelmsberg – ett gravfält från venedeltid. Vilhelmsberg, Skälstad 1:12, Kville socken, Norrköpings kommun, Östergötland*. Rapport UV Öst 2000:10.
- Seitz, H. 1963. Saxvapnens nomenklatur och dess förutsättningar. *Fornvännen* 1963:1. Stockholm.
- Ternström, C. 2001. *Norrköping – Åby. Fjärrvärme. Norrköpings kommun, Östergötlands län*. Östergötlands länsmuseum. Rapport 52:2001.

Otryckta källor

- Nilsson, P. 2004. Skrivelse RAÄ Dnr 421-3933-2004.
- Rundkvist, M. 2006. E-post 2006-01-18.

Kartor

- Geometrisk avmätning 1650 av Johan de Rogier. Akt D57-79:D1:356–7.
- Laga skifteskarta 1847 av Gustaf per Hogner. Akt D57-79:1.

Muntlig uppgift

- Ohlsson, A. UV Öst, september 2009.
- Strucke, U. UV Mitt, 2006.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Förundersökning

Län: Östergötland

Landskap: Östergötland

Kommun: Norrköping

Socken: Kvillinge

Plats: Skälstad 1:2

Läge: Ekonomiska kartan, blad 8G 9e Norrköping, 8G 9d Fiskeby,
9G 0d Kvillinge, 9G 0e Loddby

Koordinater för undersökningsytans mittpunkt: X6500088, Y1520159

Koordinatsystem: Rt 90 2,5 Gon väst

Höjdsystem: Rh 70

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-395-2005

Länsstyrelsens dnr: 431-1355-05

Länsstyrelsens datum för beslutet: 4 mars 2005

Projektnummer: 10413 (1520645)

Intrasisprojekt: O2005014

Rapportnummer: 2009:57

Ansvarig arkeolog: Karin Sundberg

Personal: Christina Helander

Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län

Kostnadsansvarig: Norrköpings kommun

Undersökningstid: 11–19 april 2005

Exploateringsyta: 45 000 m²

Undersökt yta: 1840 m²

Fynd: 1–8, förvaras på Riksantikvarieämbetet UV Öst i Linköping
i väntan på fyndfördelning.

Slutundersökning

Län: Östergötland
Landskap: Östergötland
Kommun: Norrköping
Socken: Kville
Plats: Skälstad 1:2

Läge: Ekonomiska kartan, blad 8G 9e Norrköping, 8G 9d Fiskeby,
9G 0d Kville, 9G 0e Loddby
Koordinater för undersökningsytans mittpunkt: X6500052, Y1520163
Koordinatsystem: Rt 90 2,5 Gon väst
Höjdsystem: Rh 70

Riksantikvarieämbetets dnr: 423-2970-2005
Länsstyrelsens dnr: 431-10546-05
Länsstyrelsens datum för beslutet: 31 augusti 2005
Projektnummer: 10443 (1520700)
Intrasisprojektnummer: O2005091
Rapportnummer: 2009:57

Ansvarig arkeolog: Christina Helander
Personal: Britt Ajneborn
Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län
Kostnadsansvarig: Norrköpings kommun

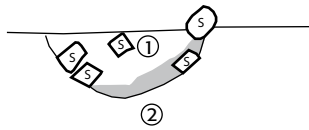
Undersökningstid: 3–7 oktober 2005
Exploateringsyta: 2000 m²
Undersökt yta: 2000 m²

Dokumentationshandlingar: Profiliritningar i skala 1:20 förvaras på
UV Öst i Linköping.

Foto: U3635:1–54

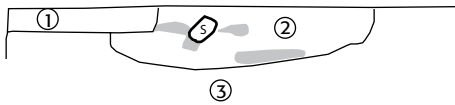
Fynd: 1, 2–6, 8 förvaras på Riksantikvarieämbetet UV Öst i Linköping
i väntan på fyndfördelning. Scramasaxen, F3, förvaras på Östergötlands
länsmuseum i Linköping.

BILAGA 1. PROFILRITNINGAR (förundersökning och särskild undersökning), skala 1:20

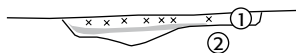
A497 Härd (FU)

- 1 Sotig och svartbrun sandig mjäla.
- 2 Kollins.
- 3 Grågul mjällig sand.

A1453 Härd (FU)

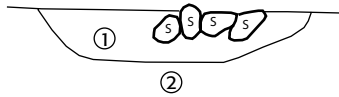
- 1 Brun humös matjord (täckdike).
- 2 Sot- och kolblandad sandig mjäla.
Några skärviga stenar.
- 3 Grågul mjällig sand.

A1467 Botten av en brandgrav (FU)

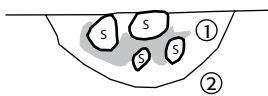
- 1 Flammig sotlins med brända ben i.
- 2 Grågul mjällig sand.

0 0,5 m

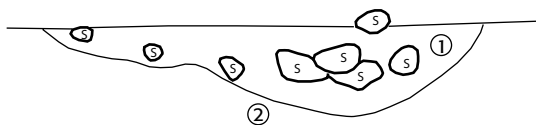
A581 Härd (SU)

- 1 Gråsvart sandig mjäla med sten, kol och sot.
- 2 Grågul mjällig sand.

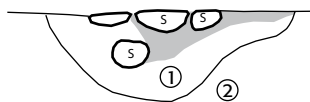
A623 Härd (SU)

- 1 Gråbrun sandig mjäla med skärvig sten, kol och sot.
- 2 Grågul mjällig sand.

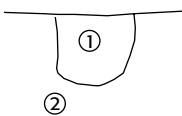
A635 Härd (SU)

- 1 Gråsvart sandig mjäla med skärvig sten, kol och sot.
- 2 Grågul mjällig sand.

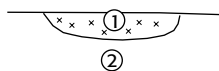
A653 Härd (SU)

- 1 Gråbrun, något lerig sandig mjäla med skärvig sten, kol och sot.
- 2 Grågul mjällig sand.

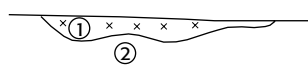
A739 Stolphål (SU)

- 1 Gråsvart sandig mjäla med enstaka kolfragment.
- 2 Grågul mjällig sand.

A944 Brandgrop (SU)

- 1 Brungrå sandig mjäla med brända ben jämt fördelade i hela gropen.
- 2 Grågul mjällig sand.

A1008 Botten av en brandgrav (SU)

- 1 Sandblandad lera. De brända benen låg endast i ytan.
- 2 Grågul mjällig sand.

0 0,5 m

BILAGA 2. ANLÄGGNINGSLISTA

Förundersökning

Anr	Typ	Form i plan	Storlek i plan (m)	Form i profil	Djup (m)	Fyllning
A484	Stolphål	Oval	0,56x0,42	-	-	-
A497	Härd	Oval	0,8x0,6	Skålformad	0,15	Mörkbrun, sotig mjäla
A509	Stolphål	Rund	0,65x0,65	-	-	-
A521	Ränna	Oval	0,95x0,75	-	-	-
A547	Grop	Oval	1,07x0,85	-	-	-
A575	Ränna	Oval	2,9x0,6	-	-	-
A645	Stolphål	Oval	0,5x0,42	Skålformad	0,14	Grå lerblandad lera
A661	Stolphål	Rund	0,4x0,38	-	-	-
A693	Stolphål	Rund	0,27x0,27	-	-	-
A705	Stolphål	Oval	0,25x0,15	-	-	-
A713	Härd	Oval	1x0,7	-	-	-
A727	Stolphål	Rund	0,4x0,4	-	-	-
A737	Stolphål	Rund	0,43x0,38	-	-	-
A749	Stolphål	Rund	0,25x0,20	-	-	-
A760	Stolphål	Oval	0,47x0,33	-	-	-
A771	Stolphål	Oval	0,63x0,33	-	-	Grå lera, järnutfällning
A777	Stolphål	Rund	0,45x0,45	-	-	-
A788	Stolphål	Oval	0,51x0,43	-	-	Gråbrun mjäla
A798	Ränna	Oval	0,5x0,44	-	-	-
A836	Stolphål	Oval	0,42x0,31	-	-	-
A848	Stolphål	Rund	0,25x0,25	-	-	-
A881	Stolphål	Oval	0,38x0,25	-	-	-
A891	Stolphål	Rund	0,3x0,28	-	-	-
A923	Stolphål	Rund	0,2x0,2	-	-	-
A933	Härd	Rund	0,35x0,35	-	-	Mörkbrun, sotig mjäla
A942	Stolphål	Oval	1,8x1	-	-	-
A968	Härd	Oval	0,7x0,6	-	-	Mörkbrun, sotig mjäla
A999	Lager	-	-	-	-	-
A1037	Stolphål	Oval	0,65x0,35	-	-	-
A1075	Stolphål	Oval	0,4x0,3	-	-	-
A1138	Härd	Oval	0,5x0,43	-	-	-
A1150	Härd	Oval	0,63x0,45	-	-	-
A1161	Härd	Rund	0,4x0,4	-	-	Gråsvart, sotig mjäla
A1170	Lager	-	-	-	-	Sotig, humös mjäla
A1199	Ränna	Oval	1,2x0,47	-	-	-
A1219	Härd	Oval	0,53x0,45	-	-	-
A1229	Pinnhål	Rund	0,16x0,16	-	-	-
A1237	Pinnhål	Rund	0,11x0,11	-	-	-

Anr	Typ	Form i plan	Storlek i plan (m)	Form i profil	Djup (m)	Fyllning
A1244	Pinnhål	Rund	0,11x0,11	-	-	-
A1250	Pinnhål	Rund	0,11x0,11	-	-	Mörkbrun, humös mjäla
A1260	Stolphål	Oval	0,45x0,4	-	-	-
A1288	Ränna	Oval	4x0,5	-	-	-
A1315	Pinnhål	Rund	0,12x0,12	-	-	Gråbrun, humös mjäla
A1443	Grop	Rund	0,5x0,5	-	-	Brungrå, humös mjäla
A1453	Härd	Rund	0,7x0,7	-	0,16	Mörkbrun, sotig mjäla
A1467	Brandgrav	Oval	0,35x0,5	-	-	A879 SU
A1477	Dike	-	13,5x0,62	-	-	Brun humus
A1495	Härd	Oval	0,7x0,6	-	-	Mörkbrun, sotig mjäla
A1527	Grop	Rund	1,6x	-	-	Brun humus
A1536	Stolphål	Rund	0,25x0,25	-	-	-
A1546	Stolphål	Rund	0,25x0,25	-	-	-
A1555	Stolphål	Rund	0,4x0,4	-	-	-
A1567	Grop	Oval	0,7x0,5	-	-	Brun, humös mjäla
A1581	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	Brun, humös mjäla
A1582	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1583	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1584	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1585	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1586	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1587	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1588	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1589	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1590	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1591	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1592	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1593	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	-	-	-
A1618	Grop	Oval	1,5x0,7	-	-	Brun humös mjäla
A1636	Ränna	Oval	2,14x0,7	-	-	-
A1668	Lager	-	4,15x1,6	-	-	-
A1722	Ränna	Oval	4,6x0,45	-	-	-
A1762	Ränna	Oval	1,56x0,44	-	-	-
A1827	Stolphål	Oval	0,65x0,45	-	-	-

Särskild undersökning

Anr	Typ	Form i plan	Storlek i plan	Form i profil	Djup (m)	Fyllning
A500	Härd	Rund	0,45x0,45	Flack	0,08	Gråsvart sandig mo
A515	Stolphål	Rund	0,2x0,2	Flack	0,06	Gråsvart sandig mo
A526	Härd	Oval	0,65x0,4	Flack	0,12	Gråsvart sandig mo
A537	Härd	Rund	0,6x0,6	Oregelb	0,12	Gråsvart sandig mo, kol och sot
A581	Härd	Oval	0,7x0,6	Flack	0,12	Gråsvart sandig mo, kol och sot
A600	Pinnhål	Rund	0,15x0,15	Skålformad	0,15	Grå lerblandad sand
A610	Stolphål	Oval	0,6x0,5	Flack	0,13	Grå sandig mo, lite lera
A623	Härd	Rund	0,5x0,5	Skålformad	0,2	Gråbrun, sandig mo
A635	Härd	Oval	1,1x0,9	Skålformad	0,25	–
A653	Härd	Rund	0,64x0,65	Skålformad	0,22	Gråbrun, lerig sand
A678	Stolphål	Rund	0,6x0,6	–	–	Sentida
A694	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	Spetsig	–	–
A695	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	–	–	–
A696	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	–	–	–
A697	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	–	–	–
A698	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	–	–	–
A699	Pinnhål	Rund	0,07x0,07	–	–	–
A700	Stolphål	Oval	0,4x0,3	–	–	–
A717	Pinnhål	Rund	0,08x0,08	Spetsig	0,2	–
A736	Pinnhål	Rund	–	–	–	–
A739	Stolphål	Rund	0,2x0,2	Skålformad	0,2	Gråsvart, sandig mo
A752	Nedgrävning	Oval	1x0,8	–	–	–
A769	Stolphål	Oval	0,5x0,3	–	–	–
A780	Stolphål	Rund	0,6x0,6	Skålformad	0,15	Gråbrun, sandig mo
A813	Brandgrav	Rund	0,47x0,45	Flack	0,05	Brun sandig lera
A841	Härd	Rund	0,6x0,6	Flack	0,15	Gråsvart, sandig mo
A850	Stolphål	Rund	0,65x0,65	Skålformad	0,22	Gråbrun sandig mo
A879	Brandgrav	Oval	0,4x0,2	Flack	0,06	= A1467 FU
A897	Stolphål	Rund	0,6x0,6	–	–	Sentida
A918	Stensamling	Oregelb	0,5x0,5	–	–	Ett skift med sten i sanden
A925	Grop	Rund	0,23x0,23	–	–	–
A944	Brandgrav	Oval	0,6x0,55	Skålformad	0,08	Gråbrun sandig mo
A1008	Brandgrav	Oval	0,6x0,3	Flack	0,02-0,06	Brun sandig lite lerig mo
A1024	Stolphål	Rund	0,45x0,45	–	0,13	–
A2012	Stolphål	Runt	0,4x0,4	Skålformad	0,2	–
A2018	Stolphål	Runt	–	Skålformad	0,1	–
A2027	Stolphål	Runt	–	Flack	0,02	Endast botten återstod
A2035	Stolphål	Runt	–	–	–	Sentida

BILAGA 3. OSTEOLOGISK ANALYS

Brända ben från
Östergötland, Kvillinge socken
RAÄ 15
Skälstad 1:2 (Vilhelmsberg)
Dnr: 423-2970-2005
Berit Sigvallius oktober 2005

Anläggning: 944

Fyndnummer: 958 (F4)

21,8 gram brända ben varav 3,3 gram har kunnat identifieras. Maximal fragmentstorlek 2,6 centimeter, vanligaste fragmentstorleken 1 centimeter. Benen är väl och jämnt förbrända. Endast lite sot inblandat.

Människa (*Homo sapiens*): (3,3 gram) En vuxen individ (= 18–89 år) vars kön ej kunnat bedömas. Åldersbedömningen utförd på skalltaksfragmenten; förhållandet mellan det porösa mittskiktet (*diploë*) och de kompakta ytskikten (*tabulae externa och interna*) varierar. Ett av fragmenten är splittrat i *diploë*.

Identifierade fragment från:

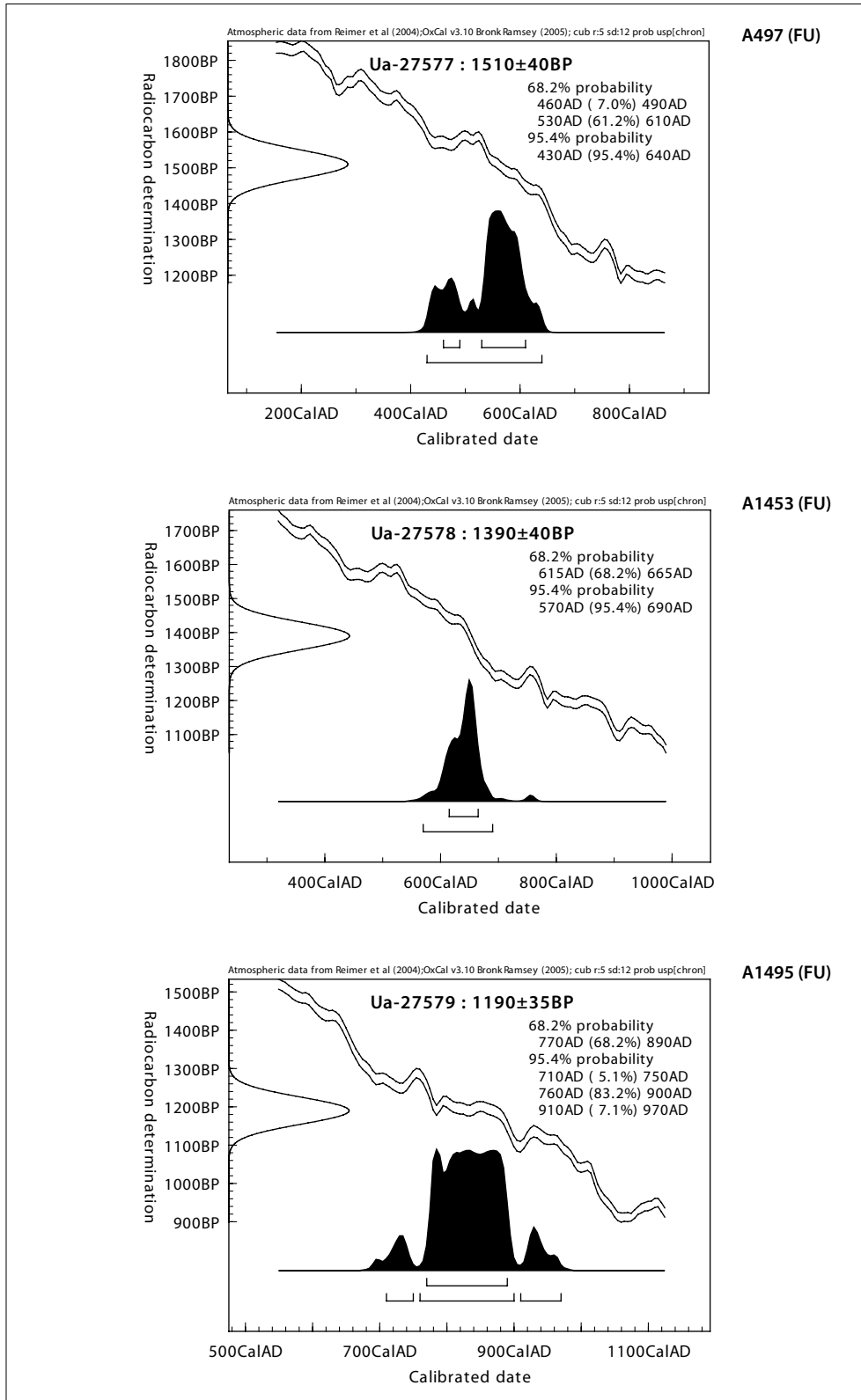
Skalltak 3 fragment (*calvarium*).

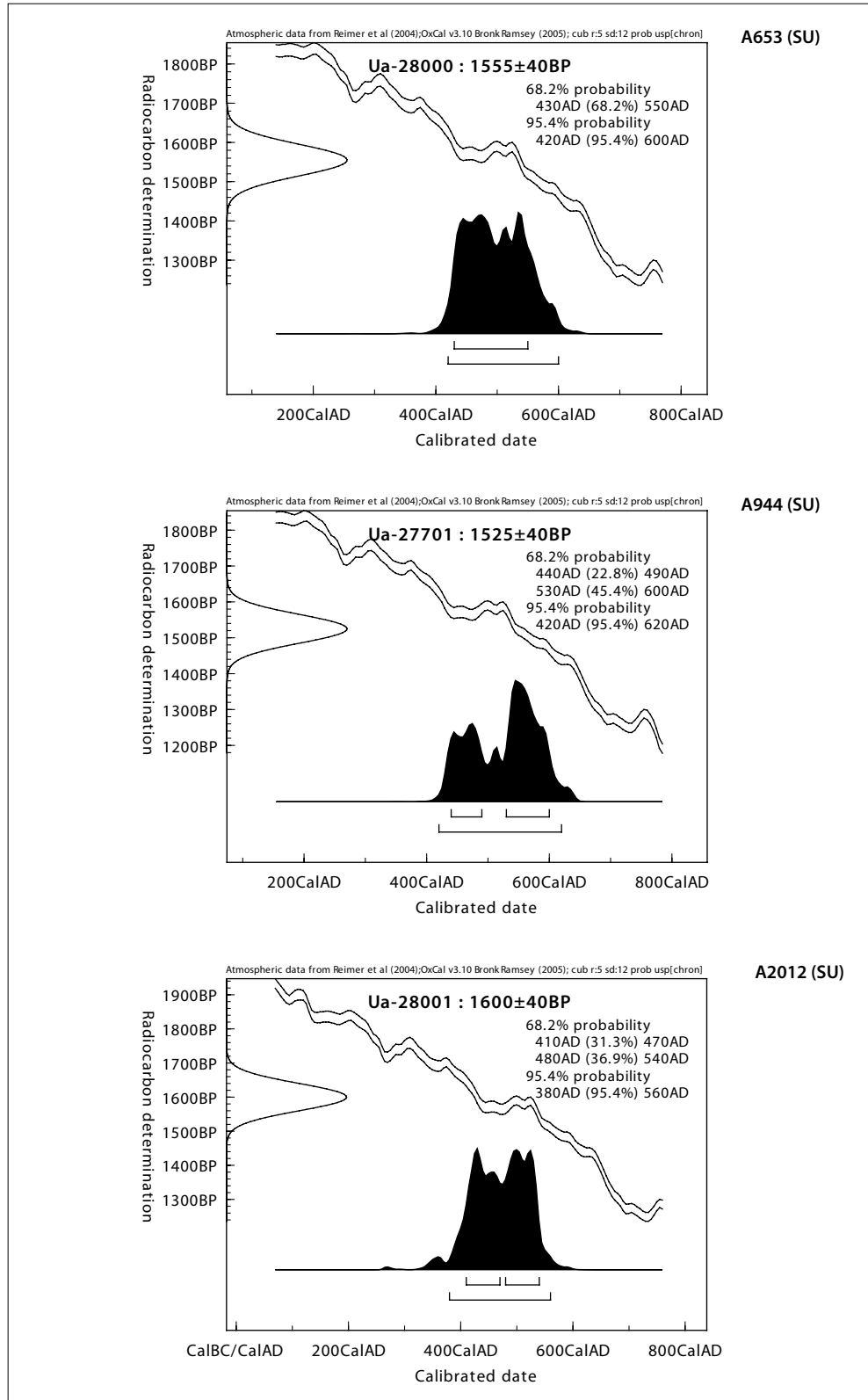
Kranium 1 fragment (*os zygomaticum sin/dx*).

Armbågsben 1 fragment (*ulna sin/dx diafys*).

Lårben 1 fragment (*femur sin/dx diafys*).

BILAGA 4. ¹⁴C-ANALYSER (förundersökning och särskild undersökning)

BILAGA 5. FYNDLISTA**Förundersökning**

Fnr	Sakord	Anläggning	Antal	Vikt (g)	Övrigt
1	Brända ben	–	20	5	Lösfynd
2	Brända ben	–	4	3	Lösfynd
3	Brända ben	–	5	1	Lösfynd
4	Brända ben	–	5	1	Lösfynd
5	Brända ben	A1467	11	3	= A879 SU
6	Brända ben	–	11	2	Lösfynd
7	Brända ben	–	6	1	Lösfynd
8	Malsten	–	1	1287	Lösfynd
9	Brända ben	–	2	1	Lösfynd

Särskild undersökning

Fnr	Sakord	Anläggning	Antal	Vikt (g)	Övrigt
1	Kam	A944	2	1	Fragment
3	Scramasax	A813	1	–	Defekt
4	Brända ben	A944	–	21,8	Människa
5	Brända ben	A813	17	2	Djur + ev människa
6	Brända ben	A1008	13	2	–
8	Brända ben	–	1	1	Lösfynd

BILAGA 6. KONSERVERINGSRAPPORT

Er referens
 Gunilla Lagnesjö
 Riksantikvarieämbetet
 Förvaltningsavdelningen
 Box 5405
 114 84 Stockholm

Datum
 08-08-08

Vår referens
 Sophie Nyström
 Tfn 070 759 29 41
 Tfn 073 360 74 73

OFFERT

Uppdrag

Avslutande konservering av en vendeltida scramasax av järn med rester av svärdsskida (trä), svärdsfäste (trä), svärds klinga och dekor av bl a kopparlegering (beslag) på ytan med försilvring/förtening. Svärdet i dess olika delar har tidigare varit föremål för konservering på RAÄ. På grund av en kombination av hård järnkorrosion på ytan, ömtåliga, tunna beslag av bl a kopparlegering, organisk material (trä) samt ett extremt poröst och ömtåligt underlag räckte inte den tid till som avdelats för konserveringen. Föremålet har visat sig vara betydligt mer tidskrävande och svårbehandlat vad gäller konservering, i synnerhet frampreparering av de rikligt ornerade nedbrutna ytorna.

Fyndort

Ög, Kvillinge sn
 Norrköpings kommun
 RAÄ 15
 Dnr. 423-2970-2005

Tidigare konserveringsåtgärder finns i delrapport:

A-nr 54/2005 (RAÄ)
 Dnr 414-3991-2005

Besöksadress
 Riddargatan 13
 (Armémuseum), Stockholm
Postadress
 Acta KonserveringsCentrum AB
 Box 867
 101 37 Stockholm

Telefon
 073 360 74 73
 070 759 29 41

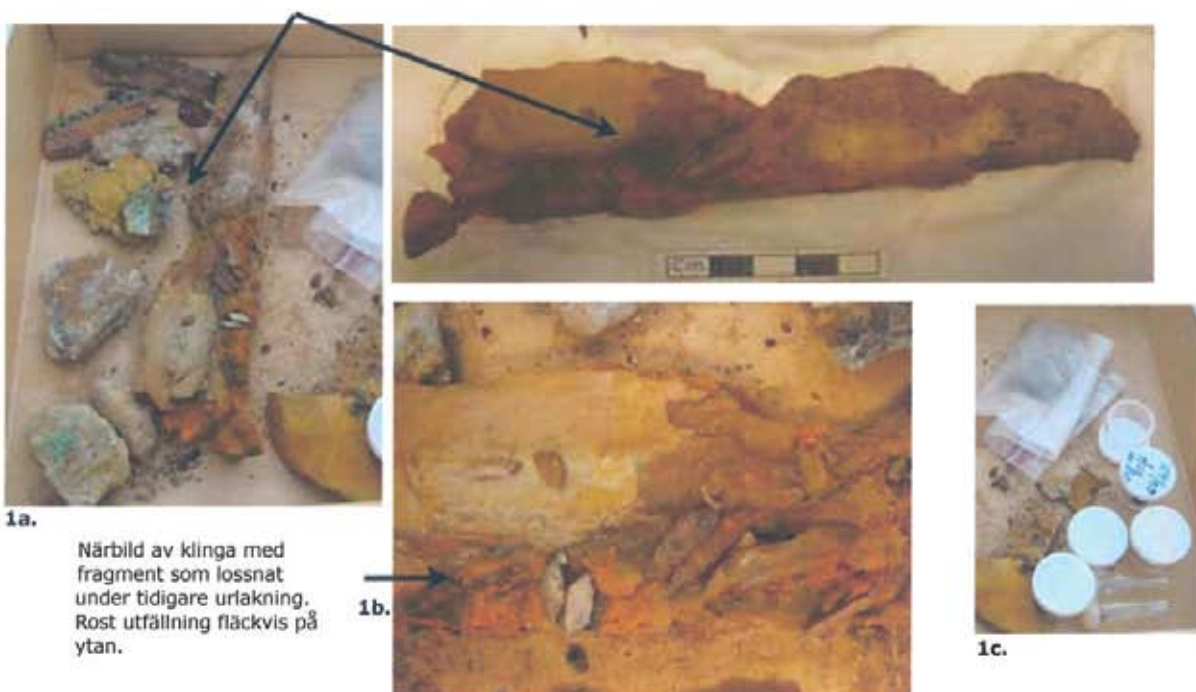
E-post
 sophie.nystrom@actakonservering.se
 info@actakonservering.se

Bankgiro
 230-7155

Organisationsnummer
 556744-7395
 Företaget innehar F-skattsedel

Beskrivning av delvis konserverade delar av scramasaxen samt förslag av återstående konserveringsåtgärder:

1. Avbruten del **a.** (se pilarna nedan) som utgör klingan av järn till scramasaxen (tidigare urlakad).
Bearbetning av ytskiktet under mikroskop för att frilägga originalytor. Ihopsättning och mekanisk bearbetning av ev. flisor och fragment som uppvisar passform som lossnat under tidigare urlakning. Avlägsnande av tidigare rostutfällning (**b.**) på ytan som bildats av ovan nämnda åtgärd. Konsolidering. Avslutande ytbehandling och om passform föreligger med övriga fragment även ihopsättning.

I plastbehållarna **c.** (ovan till höger) förvaras två små öglor (kopparlegering) som suttit längst ut på fästets dekor. Öglorna har tidigare lossnat och skall konserveras/ konsolideras och fästas tillbaka om möjlighet finns.

2. De övriga större fragment **a.** och **b.** består av två stycken delar av den övre delen av svärds klingan (nedan). Dessa två har ej urlakats p g a materialets ömtåliga status samt dess komplexitet vad gäller tunna beslag av kopparlegering (med försilvring/förtening?). Tidigare röntgenbilder visar att övre delen av svärds klingan i princip är genomkorroderad.

2.a

2.b

Närbild av dekor.

2a. och b. uppvisar passform

2a. Närbild av övre delen av svärds klingan kant.

2a. Svärds klingans brottyta.

3. På följande bilder nedan (**a.** och **b.**) syns två kant fragment till den övre delen av svärdsfästet som uppvisar passform. Fragmenten är delvis frampreparerade tidigare på RAÄ. Som framgår av bilderna syns en mycket hård och svår avlägsnad korrosionsbildning på ytan intill en kantbård med spröda och ömtåliga bronsnitar.

Närbild på kantbitarna till övre svärdsklungan med en delvis bearbetad yta och bård med nitar av kopparlegering.

3a.

3b.

Båda delarna av fragmenten med längsgående brons beslag och nitar (**3a.** & **b.**) uppvisar passform med de övriga ovan nämnda delarna av övre svärdsklungan (**2a.** & **b.**)

De konserveringsåtgärder som bör utföras är en fortsatt försiktig mekanisk frampreparering under mikroskop med syfte att försöka förtydliga den dekor som delvis syns på beslagen av kopparlegering samtidigt som materialet konsolideras och ytbehandlas. Då alla fragmenten är extremt sköra med en hård korrosionsbeläggning samt den komposita materialkombinationen,

innebär detta som det tidigare visat sig, ett mycket tidsödande och komplicerat konserveringsarbete.

Åtgärderna inkluderar även framprepareringen av av bronsnitarna där det är möjligt, konsolidering och stabilisering. Ihopsättning av de fragment som uppvisar passform där möjlighet finns. Ytbehandling.

4. Bilderna nedan visar scramasaxens svärdsfäste. Tidigare konserveringsåtgärder är PEG-behandling samt frystorkning. Detta utfördes pga fästets sköra status av vått nedbrutet trä, varför ingen frampreparering av brons beslagen och svärdsknappen (med ev. förgyllning) utfördes inledningsvis

Närbild av svärdsknappen med dekor, sprickbildningar och partier med lerskikt.

Scramasaxens fäste av trä, beslag och dekor med små nitar.

Andra sidan av scramasaxens fäste av trä.

i vått tillstånd.

De åtgärder som ska göras är frampreparering av beslag med dess dekor, svärdsknapp, konsolidering och ytbehandling.

Detta moment görs mekaniskt under mikroskop. Svärdsfästet kan förmodligen inte fästas ihop med svärds klingan då det verkar som fragment saknas i brottet. Eventuellt kan lösa små fragment i fyndaskarna kanske visa sig vara en del av de saknade delarna mellan klingan och fästet efter att de prepareras fram.

På bilderna framgår också att svärdsknappen har sprickbildningar vilket med all sannolikhet kommer att påverka framprepareringen rent tidsmässigt.

Detta gäller även det nedre bronsbeslaget med orm dekor på fästet nedan till vänster (se pil **a.**). På beslaget syns ett delvis tunt lerskikt som beroende beslagets status i kombination med träet, kommer att kräva mycket försiktiga och tidskrävande insatser.

På bilden nedan till höger, se pil **b.**) syns nedre delen av fästet med dekor och brottytan i genomskärning där rester av tången syns.

Bronzdekor i form av en orm?

Samma del i genomskärning.

Förutom de fragment av scramasaxen som beskrivits finns ytterligare en mängd lösa små fragment som inte är konserverade. Dels fragment av järn men också tunna fragment av beslag/bleck av kopparlegering. De bilder som visas nedan är av resterande mindre fragment i fyndaskar och fyndpåsar. Dessa kommer att bearbetas under mikroskop, konsolideras och stabiliseras. Om passform föreligger limmas dessa ihop.

Utöver de konserveringsåtgärder som beskrivits så bör scramasaxen, för att kunna transporteras, ställas ut och hanteras på bästa lämpliga sätt, få en speciellt anpassad förvaring/form som föremålet ligger i. I vilket material detta tillverkas i är ännu oklart. Det är också inte helt säkert att det överhuvudtaget går att sammanfoga alla av de olika delarna, då det kanske visar sig att det gör föremålet mer svårhanterligt som i sin tur kan orsaka onödiga skador på det.

Två tunna järnfragment med passform.

Järnfragment från klinga?

Bronsfragment/bleck.

Järnfragment från klinga?

Fragment av järn, ev. passform med klinga.

Små lösa fragment av järn & trä.

Två tunna järnfragment med passform.

Tunna bleck av kopparlegering.

Järnfragment

I offerten ingår också dokumentation i form av fotografering och ev. röntgen av udda fragment samt konserveringsrapport.

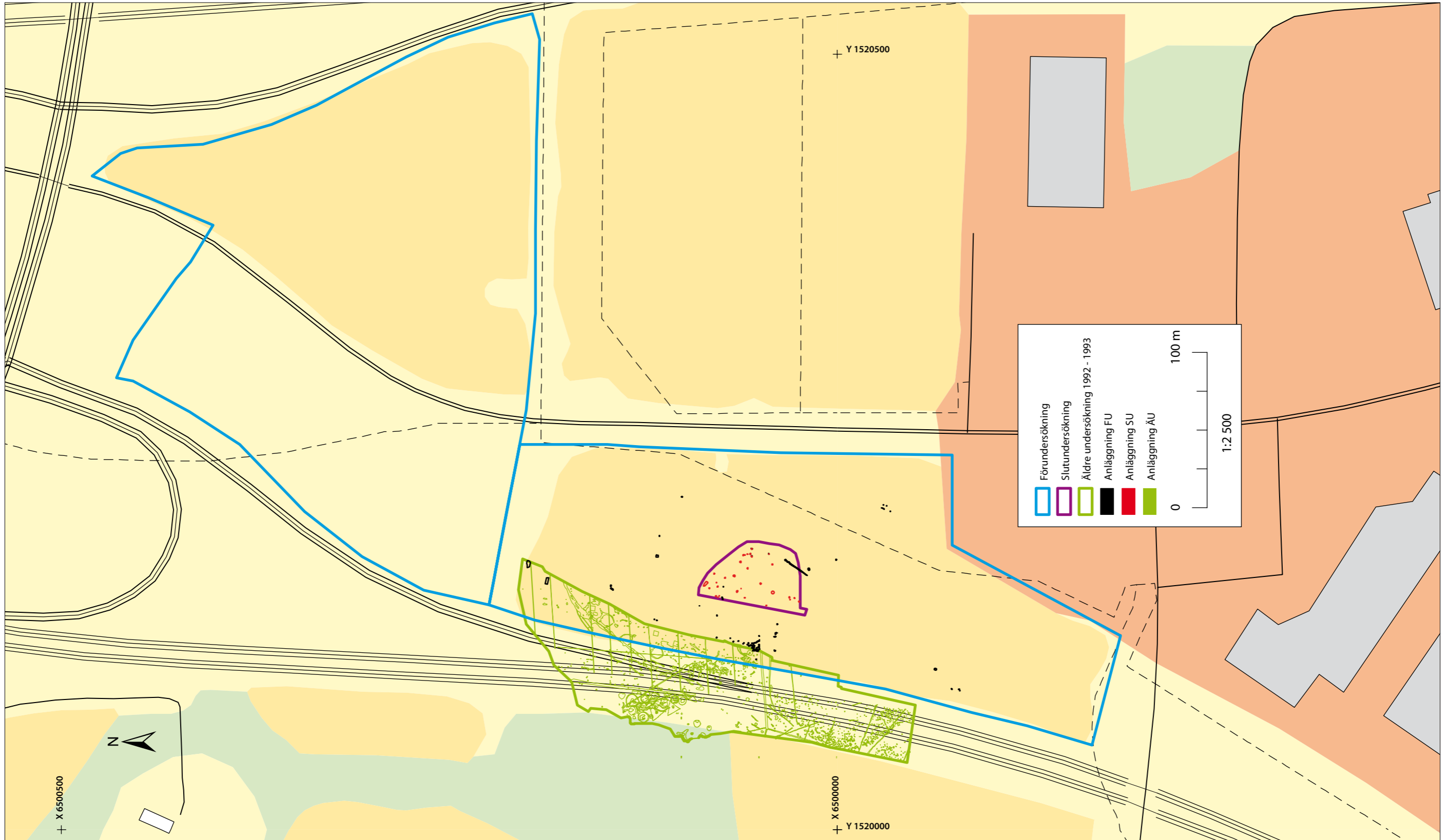

Fig 16. Plan över förundersökningen och den särskilda undersökningen i relation till undersökningarna åren 1992–1993. Den norra delen av undersökningen (markerat med blått) ingick inte i undersökningarna. Skala 1:2500.

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

ISSN 1404-0875